

שירים לאבא

רות נצר: קדיש לאבא, הוצאת כרמל 2006, 92 עמ'

קדיש לאבא הוא קובץ שירים מרגש על דמות האב, המת החי, שנוכחותו הקבועה בחיים שלאחר מותו מזכירה נטייה בולטת בכתיבתה של רות נצר - חריגה מן האישי-הקונקרטי אל הרוחני-מטאפיזי. בהבדל ממרבית הכותבים על אב ואם בתוך מכלול שירים העוסקים גם בתמות אחרות, ייחודו של הספר בכך שכולו מוקדש לאב, ומסכת חייו נפרשת אט אט מנקודת מבט משתנה בזמן של הבת, המעמיקה להתבונן בו דרך התמונות מן המציאות ומן האלבוים.

השיר הפותח 'אקורד' מסכם בכאב את חייו ומותו, שהם עבור הבת 'יריית פתיחה' הקודחת לעומק וחושפת חיים תחת 'מגלב הזמן'. על הבת, המתמודדת עם ההעדר, מעיבה התחושה שלאביה נעשה עוול בכך שנענש כמו פרומתאוס. שאלה אחת כבדת משקל נשארת תלויה באוויר 'היכן האש?'

ההתבוננות הכרונולוגית באלבוים התמונות מעמדת עבר והווה, תום ופיתחון, וראשיתה במשקפיים ה"מעגלים לי / את הפנים // כמו בתצלום מאז - המשקפיים העגולים // של אבא שלי", החופפים להרמוניה שבקוסמוס: "והשמש / גדולה ועגולה // וככה העולם". המשכה של ההתבוננות הרטרופסקטיבית הוא תמונת התינוק העירום על השמיכה - ומיד נוצר החיבור: "אחרי שבעים שנה / אראה את גופך העירום / בהישמט מעליך / חלוק בית החולים".

עולם העבר התמים והשלם, המיוצג על ידי האב האידיליטי בעל הנפש הפיוטית, ניבט גם מתמונת האח והאחות בילדותם ("משום מה אני מדמה / יונה חרישית מרחפת מעל התמונה"), מתצלום האב, "עלם אלגנטי מעודן", הנוסע ברכבת מגרמניה למרסיי בדרך לארץ ופניו מסגירות געגועים להוריו שנשארו מאחור. עדשת המצלמה נחה על "חלון תמים / לבדו זורע בשדה" ועל תצלום של ילדה קטנה עם אביה. בבגרותה הוא מצטייר בעיניה כ"ספקן בודד / עיקש וסבלני... חותר אל האמיתי" בצירורו, כשהוא מנסה ללכת בעקבות סזאן. "מעבר לזמן", במבט לאחור, מזדהה המשוררת עם ההבעה בדיוקן שהיא משרטטת: "אתה רואה אותי / - יתומה / מביטה / ביתום". נוכחותו התמידית של האב בזיכרונה עולה מצירוף גוף ארצישראלי שצריך בנעוריו לפני עלותו לארץ ובו חקוק פסוק מהמקורות, שלאחר מותו הוא לובש אצלה משמעות אחרת. מתנגנים בה גם קטעי אופרה ששר, במיוחד הקטע הטרגי ב'דולי הפנינים' של ביוזה, המרמז על סבלו העתידי ומותו. הדוברת שבה ואוחזת בזיכרון כלחם חוק, כדי להנציח יופי חיצוני ופנימי אך גם כאב בלתי נדלה, כמו למשל ב'פרימה': "אוחזת בו כפי שאוחזים

כיכר / לחם ארוכה מתחת בית השחי, לנגוס / בו לעת מצוא" - ואני נזכרת בשירו הידוע על עמיחי: "זכר אבי עטוף בנייר לבן / כפרוסות ליום עבודה". בשירים המתארים את האב בתחנות חייו השונות משתהה המבט על פרטים קונקרטיים בדמותו הפיזית: עיניים, כפות רגליים, "כפות הידים / ציפורים מתות", "פה תועה", "עורף סמיך". שיער לבן דואה. / מעטפת פנים תופחת", תנועות ושתיקה רווית מילים. במחלקה הסינדרית כמו נסגר מעגל הזמן, כשבתולתו המוחלטת בסביבתו חוזר האב לינקותו: "תינוק בן שבעים ותשע" שננטש. כשהבת משדלת אותו לאכול ("עכשיו נשים סינר נייר / שלא יזל מהפה על הצואר"), מתחלף הדימוי הגרוטסקי והמכמיר של התינוק בדימוי אכזרי: "אחוז כמו חיות מחמד / ברצועה לצוארו / במסלול הציות המתדמה / לאנושי". כשם שאי אפשר להתנער מקיומו המתמיד של האב המת בחיי בתו, כך אין להתעלם מכך שהפרספקטיבה של הזיכרון נוגעת גם בדור הסבים: "המתים עומדים מאחורי גבנו. / לכן משני צדי / עומדים מחרישים / הבלתי נראים - אביו ואמו". אך בהבדל מהבת הערה לנוכחותם הנמשכת בחייו, האב החולה המרוכז בסבלו "עיוור מראות את מבטם המלווה". המעגל נסגר כשעיני התכלת הפקוקות, המזכירות תמונות ילדות, מוקפות עכשיו "חוט של חסד". הן נותרו לפליטה "כמו שתי בריכות / שהגדים נמלטו מתוכן / ועובו". מבטה של הבת מתמקד במתרחש ההווה ובמשוער: "מה ראה אבי בעיני רוחו ברגעיו האחרונים?" והיא עונה בשאלה טעונה משמעות: "האם ראה את המלאך נאחו בסבך? / האם ראה את המלאך שנגע ברכו?" הרגע האחרון הוא "הרגע העתיד להישאר בזיכרון" של הבת. היא מניחה, שבאותו הרף שבין קיום להתאיינות הספיק אביה "לשאול עצמו / אם זאת שלוה".

המבט עוקב אחר כליון הגוף (שהוא "חלל כניסה ויציאה למעבר הנפש"). מכאן והלאה מוסט הדגש מן הפיזי אל המטאפיזי: הנשמה עוברת את המחיצה האחרונה בין חיים למוות בידיעה שהחיים הם "פרוודור מבוא שנכנסים בו / ועוברים דרכו".

האזכורים מהמקורות נעשים תכופים יותר בתיאור היפרדות הנשמה מן הגוף: הולך "הלך ובכה / נושא אלומותיו / משיב לאלוהיו מה שנותר מגופו" - זו אלומתו שנתת בידו - / כמו מי שמחזיר חובו לשיעורין". מחאת האב כלפי האל הנוטש עולה שלב כשהוא משיל את נעליו "לא מפני הצו האלוהי / אלא מפני רגליו הנפוחות מבצקת", ולבסוף גם מסיר מעליו את סמלי הדת - הכיפה, התפילין והטלית.

עכשיו מתמקדים השירים באבל, בהעדר, בהנצחה בזיכרון, בהרהורים ובשאלות הנוקבות: "ואחרי הבכי צריך כל אחד / לעשות חריץ בחזהו / בעבור שיהיה שם נר". גם לאחר הסתלקותו מתגלה האב בצניעותו, כשהוא מופיע בחלום ונראה תמך "על שום שעושים עניין ממותו / של מי שלא החשיב עצמו בחייו / קל וחומר במותו". במותו מתאחדת דמותו עם הטבע: "ספינות התכלת של עיניו יפליגו הלאה מזה / ורעמת השיער הלבן תצמח כשקדיית מעמקים". בעולם המתים הבדידות אינה קיימת, שכן מתחת לאדמה "הם שולחים שורשים זה אל זה". קיומם של המתים מונצח בנרות הנשמה "כדי שייטיבו לראות. / שלא יפחדו בחשכה". השירים נעים מן הקונקרטי והמוחשי אל המופשט והרוחני. יפה בעיני השיר האב שהוא מארג של אסוציאציות: "רימון פצוע / גופל גלוי עיניים / בלב מאפליה // בסוד מרכבה / תינשא נשמה / אל סתר מדרגה".

אלבוים התמונות של האב מכיל את הטוב והרע, היפה והמזעזע. הזיכרון מחבק גם תמונות קשות ומסרב לנפותן, מנסה ב"תפת המלים" לעכב את היעלמו. יום הולדתה של הבת, שחל בשבת הוא גם יום מותו של אביה, מה שהופך אותו לציר מפגש כבד משקל בין חיים למוות. חיבור מרובד ומעניין נוסף עולה מהשיר "עריסה": עכשיו הבת היא / האם הנושאת / את האב-הבן / שהורד מצלב העקדה // כובשת ראשו בחיקה / מנענעת עריסה". מחאתו האילמת של האב כלפי האל מחלחלת בדרך אחרת בהתרסותה של הבת בשיר 'קדיש בת': "גם אני רציתי להגיד קדיש.... ולא נתנו לי". היא מתעלמת מן האיסור ואומרת קדיש: "שפתי נעות / - קולי לא יישמע", אבל השיר נחתם ב"קולי יישמע" - לא רק קולה של בת אבלה וכואבת, אלא גם קולה של אשה המוחה על סייגי ההלכה הנוקשים.

קדיש לאבא של רות נצר הוא דיאלוג רב גוונים ורגיש בין בת לאביה, החוצה את הגבול הדק שבין החיים למוות ובין הפרטי לסמלי. ההתרפקות על דמות האב, שעשויה גם לייצג עולם שחלף ואיננו, מוכרת היטב עוד משירת שנות השישים. ציור הגוף היפהפה על העטיפה, מעשה ידיו של מאיר נויפלד, אביה של המשוררת, מיטיב להמחיש את דמותו המיוחדת, שהשפיעה רבות עליה ועל יצירתה.

יערה בן-דוד